

VELAYETNAMESİ OLAN ŞEYH, OSMAN BABA MI OTMAN BABA MI? * **

Was the Dervish Who Had Custody Osman Baba or Otman Baba?

Huriye EMEN***

Öz

Balkanlar'da XV. yüzyıldan itibaren Hasköy Kazası sınırları içerisinde Otman (Atman) Baba ve Osman Baba adlarında iki farklı zaviye faaliyet göstermiştir. Hatta zaviyeler aynı coğrafyada faaliyet göstermeleri ve isimlerinin benzerliği nedeniyle tek kurum olarak kabul edilmiş; ancak bunların farklı kurumlar olduklarının tespiti bir araştırma ile ortaya konulmuştur. Fakat çalışmada, velayetname sahibi olan şeyhin adının Otman olduğu kanaatine varılmıştır. Şeyhin adının Otman mı Osman mı olduğu konusu halen araştırmalarda ve söylemlerde netlik kazanmış değildir.

Bu çalışmanın amacı Osman ve Otman Baba adlı iki farklı zaviye kurucusundan, Balkan coğrafyasında nam salmış, Fatih Sultan Mehmet devrinde yaşamış ve onunla görüşmüş, velayetnamesi yazılmış şeyhin adının Otman Baba değil Osman Baba olabileceğini arşiv kayıtlarına istinaden ortaya koyabilmektir. Çalışmada, Osman Baba'nın velayetnamesinde ifade edilen kendisinin bekâr olduğu, çocuklarının olmadığı bilgisinden hareketle, arşiv kayıtlarıyla söz konusu bilgi mukayese edilecektir. Osman Baba'nın tarih sahnesinde ilk görüldüğü zamanla ilgili inceleme eserlerinde verilen bilgiler, arşiv belgeleriyle karşılaştırılacaktır. Ayrıca iki şeyhin yaşamış olabileceği dönemler ve zaviyelerinin kurulmuş olabileceği tarihler, aile efradına dair bilgiler, zaviyelerinin mali kayıtları ve burada verilen hizmetlerin niteliği tespit edilecektir. Araştırmamıza esas teşkil eden Osman Baba'nın, zaviyesiyle ilgili faaliyetlerinin süreklilik göstererek, günümüze ulaşan bir türbesinin olduğu diğer şeyh Otman Baba'nın kurumunun XVI. yüzyıldan sonra faaliyetine dair bilginin şimdiye dek bulunmadığı konusu ile mesele daha anlaşılır hale getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osman Baba, Otman Baba, Hasköy, velayetname

Abstract

In the Balkans, since the 15th century, two different lodges, namely Otman (Atman) Baba and Osman Baba, have operated within the boundaries of Hasköy district. Even the advocates have been accepted as the only institution because they operate in the same geography and their names are similar, but it was determined by a research that these are different lodges. However, it was concluded that the name of the dervish who had custody was Otman. The issue of whether the dervish's name is Otman or Osman is still unclear in the researches and discourses.

The purpose of this study is to reveal that the name of the dervish from the two founders of Osman and Otman Baba was Osman Baba who was renowned in the Balkan geography, who lived in the period of Fatih Sultan Mehmet and who met with him, and whose custody is written, not Otman Baba, based on archive records. In the study, the information will be compared with the archive records on the basis of the knowledge that Osman Baba was single and had no children, the information will be compared to archive records. The information given in the examination works related to the time when Osman Baba was at first seen in the scene of history will either be compared with the documents of archive. In addition, the periods when the two sheikhs might have lived and the dates when

* Makalenin Geliş Tarihi: 20.02.2020, Kabul Tarihi: 02.03.2020. DOI: 10.34189/hbv.93.011

** Bu çalışma yazarın 2018 yılında tamamlanan "XVI. Yüzyılda Rumeli Bölgesinde Tekkeler ve Zaviyeler (Sağ Kol Örneği)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

*** Dr., huriyemen@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3575-2785>.

their lodges may have been established, the information about their family records, the financial records of their lodges and the quality of their services provided will be analysed. The activities of Osman Baba lodge, which constitutes the basis of this research, have been continuing and there is a mausoleum that is surviving through present day. The issue will become clearer with the knowledge that there is no information about the activities of the institution of the other sheikh Otman Baba after the 16th century.

Keywords: Otman Baba, Osman Baba, Haskovo, custody

1. İsimler Üzerine Tartışmalar

Osman Baba ve Otman Baba zaviyeleriyle ilgili şimdiye kadar ilk bilgilere 1515 tarihli tahrir kaydından ulaşılmaktadır (BOA TD 50/130-134). Söz konusu kayda göre, zaviyelerden Osman Baba'ya ait olanı, Hasköy Kazası'nda Koçaşlı, Kırkpınar, Aydoğmuş, Beyköy, Sarnıç Pınarı köyleri civarında konumlanmışken Otman Baba'nın zaviyesi aynı kazaya bağlı Akyazı'da Hacı Hüseyin Kışlası yakınında kurulduğu anlaşılmaktadır (BOA TD 50/131-134; Kayapınar-Kayapınar, 2010:100-101). Osman Baba ve Otman Baba'nın aynı kişi olduğu varsayımı hâkimken bunların farklı kişiler olduğu, dolayısıyla iki ayrı zaviyenin faaliyet gösterdiği bir araştırma ile netlik kazanmıştır (Kayapınar-Kayapınar, 2010: 97-128). Ancak, gerek ilgili çalışmada iki şeyhten velayetname sahibi olanının Otman Baba olduğuna kanaat getirilmesi, gerekse halen her iki ismin de aynı şeyh için kullanılabilmesi Osman Baba'nın ismiyle ilgili karışıklığı sürdürmektedir.

Osman Baba, Bulgaristan'da Türk tasavvuf tarihinde önemli bir iz bırakmış Heterodoks bir sufidir. Ömrünün büyük bir kısmını Rumeli'de geçirmiştir. Halk arasında Hüsam Şah (Hüsam Dede), Gani Baba ve Sultan Baba olarak da bilinmiştir (Alkan-Yurtoğlu, 2018: 48; Kılıç vd, 2007: 177). Ancak halk arasında kullanılan isimleri dışında resmi kayıtlarda geçen Osman/Otman isimlerinin kullanımında birlik oluşmamıştır. Otman isminin Osman'dan galat olduğu (Turgal, 1927: 239), Hacım Sultan'ın velayetnamesinde bahsi geçen şeyhin Osman Baba olduğu düşünülmüştür (Ocak, 1992: 99-100). Farklı bir görüşe göre Otman adının "Od-man"dan galat olduğu, Allah'ın isimlerinden Celal ile eş anlamlı olan "ateş" ile özdeşleştirilerek Ateş-adam manasında kullanıldığı ileri sürülmüştür (Koca, 2002: 13). Osmanlı arşiv vesikalarından, Osman/Otman kullanımında 1530 tarihli tahrirde Otman Baba Zaviyesi'nin açıklama kısmında ilk satırda Otman, ikinci satırda Osman isminin yazılması isim konusundaki ikilemi sürdürmüştür (BOA TD 370/341).

2. Osman Baba'nın Bekâr (Mücerred) Olması ve Otman Baba'nın Nesli

İnceleme-araştırma eserlerinde adının Osman mı yoksa Otman mı olduğu konusunda netlik olmayan şeyh hakkında detaylı bilgi onun adına yazılmış olan velayetnamesinde yer almaktadır. Ölümünden kısa süre sonra dervişi Küçük Abdal tarafından kaleme alınmış olan eserdeki önemli detay şeyhin bekâr olduğuyla alakalıdır. Velayetnamede geçen Osman Baba'nın Mümin Derviş'e "senin avretün var gidisün benim avretüm nesnem yok gidi değülem" (A113a) ibaresine göre Osman Baba bekârdır.

Hatta velayetnameye göre Osman Baba, Mümin Derviş evli olduğu için onu yermektedir. Ancak, Osman Baba ile karıştırılan Otman Baba'nın bahsinin geçtiği tahrir kayıtlarına bakılırsa şeyhin çocukları bulunmaktadır. Konuya ilişkin elimizdeki ilk tahrir kaydı H.921/M.1515 tarihli defterdir. "Sultan Selim Handan sene işrin ve tisamie Muharreminin evasıtıyla müverreh hükm-ü şerif götürüb hariç ez defter olub mezkûr Otman Baba'nın evladı deftere sebt olundu" (BOA TD 50/134) ifadesine göre Otman Baba'nın çocuklarının olduğu açıktır. Hatta Otman Baba'nın çocuklarının isimleri de verilerek, Dede Balı ve Tirbudak'tan söz edilmektedir. Diğer taraftan aynı defterde Osman Baba Zaviyesi'yle ilgili kısımda şeyhin çocuk sahibi olup olmadığına dair bilgi yoktur (BOA TD 50/130-131).

1541 tarihli defterde "Otman Baba'nın evladı sebt olunmasın maksûd eyledükleri ecilden deftere sebt olundu defter-i atikte mukayyed bulunmağın defter-i cedid-i hakaniyeye dahi kayd olundu" (BOA TD 385/370) ifadesiyle Otman Baba'nın neslinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Hatta zaviye şeyhinin Kızıldeli olduğu, Kızıldeli'nin oğlu Nesimi ile torunu Bazarlı'nın da zaviyede görevli olduğu belirtilmektedir. Evlatlık vakıf olduğuna göre tevliyeti elinde bulundurduğu tahmin edilen Kızıldeli Şeyh, Otman Baba'nın neslinden birisidir. Aynı defterin Osman Baba'nın zaviyesi ile ilgili kısmında ise söz konusu şeyhin çocuğunun olduğuna dair hiçbir ibare yer almamaktadır (BOA TD 385/365-367).

H.979/M.1571 tarihli kaynaktan, Otman Baba'nın neslini takip etmek mümkündür. Tevliyet, halen Otman Baba'nın neslinden gelenler tarafından yürütülmektedir. Bir önceki kayıta bahsi geçen Kızıldeli'nin torunu (Nesimi'nin oğlu) Bazarlı zaviyenin idaresindedir. Bazarlı'nın oğlu Kurd da zaviye görevlileri arasında gösterilmektedir (BOA TD 521/449). Ancak aynı defterde Osman Baba'ya ait kayıtlar incelendiğinde kendisinin neslinden gelen birilerinin olup olmadığına dair yine bilgi bulunmamaktadır (BOA TD 521/444-446).

3. Her İki Şeyhin Yaşadığı ve Zaviyelerinin Kurulduğu Dönem

Osman Baba ile Otman Baba'nın yaşadığı dönemlerin tespiti de konunun açıklığı kavuşturulması açısından önemlidir. Osman Baba'nın Horasan'da H.780/M.1378 tarihinde doğmuş olacağı tahmin edilmektedir (Ocak, 1983: 17). Hasköy'deki tekkedeki kitabede Horasan'dan ayrıldığı tarihin H.790/M.1388 olduğu yazılıdır (Balkanlı, 1986: 74). Anadolu topraklarına ise Timur ile birlikte geldiği tahmin edilmektedir. Timur'un Anadolu'ya iki kere sefer düzenlediği bilinmektedir. İlk seferi doğrudan Anadolu üzerine olmayıp, Bağdat üzerine gerçekleşmiş ve daha sonra Anadolu'ya yönelmiştir. (29 Ağustos 1393). Musul, Malatya, Diyarbakır'ı almış, Van Gölü'nün kuzeyi Aladağ civarına kadar gelmiştir. Bu sırada Yıldırım Beyazıt, Kadı Burhaneddin, Altınorda ve Memlük ittifakını öğrencince Sivas'a doğru ilerleyip Erzurum'a varmıştır (Aka, 2012:174). Daha sonraki seferi 1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı ile ilgili olanıdır. Osman Baba'nın bu ikinci sefer esnasında Anadolu'ya gelmiş olduğu belirtilmektedir (Kılıç vd, 2007: 17). Bu bilgilere istinaden Osman

Baba XIV. yüzyılın son yılları ile XV. yüzyılın ilk yılları arasında Anadolu'ya gelmiş olmalıdır (Yurtoğlu, 2016: 140). Osman Baba'nın Rumeli'de ortaya çıktığı zaman ise H.833/M.1430 tarihinden sonradır (Kılıç vd, 2007:16). Osman Baba için kitabesinde (Balkanlı, 1986:74) ve velayetnamesinde verilen ölüm tarihi (H.883/M.1487) ile arşiv kayıtlarındaki kronolojiye uygun bilgiler birbirini desteklemektedir (BOA TD 50/130-131). Çünkü H.921/M.1515 yılına konumlandırılan arşiv kaydında, Osman Baba için merhum tabiri kullanılmıştır (BOA TD 50/130). Ancak ismi Osman Baba ile karıştırılan Otman Baba hakkında aynı arşiv kaydında merhum ifadesine rastlanmamıştır. Otman Baba'nın o tarihte hayatta olup olmadığı kesinlik arz etmemektedir. (BOA TD 50/134).

Osman Baba'nın Timur'la birlikte Anadolu'ya geldiği kabul edilirse fetret dönemi itibari ile Osmanlı topraklarında bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak, şimdiye kadar onun Osmanlı padişahlarından sadece Fatih Sultan Mehmet ile olan münasebeti bilinmektedir. H.921/M.1515 tarihli arşiv kaydında da, zaviyenin muafiyetlerinin Sultan Bayezid tarafından tekrar onaylandığı bilgisi bulunduğu göre bundan evvelki muafiyetin söz konusu padişahdan önce olma ihtimalini güçlendirmektedir. Dolayısıyla Osman Baba'nın zaviyesinin, Fatih Sultan Mehmet zamanında mevcut olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak, Otman Baba ile ilgili aynı tarihli defterden, zaviyesine verilen muafiyetin en eskisinin, Sultan Bayezid tarafından verildiği, Yavuz Sultan Selim tarafından ilgili muafiyetin tekrarlandığı anlaşılmaktadır (BOA TD 50/130-134). Dolayısıyla, Otman Baba'nın zaviyesinin, Sultan Bayezid döneminde kurulmuş olduğu ihtimali güçlenmektedir.

4. Zaviyelerin Kıyaslanması

Her iki zaviyenin gelir kalemleri, mal varlığı kıyaslanınca Osman Baba Zaviyesi'nin Otman Baba Zaviyesi'ne nazaran daha fazla gelire ve varidata sahip olduğu görülmektedir. Osman Baba, velayetnamesine göre tarikat şeyhleri, medrese kurucularıyla anlaşmamıştır. Osman Baba'nın, bunların mal-mülke tamah etmelerinden, iktidara yakın olarak kazanç sağlamalarından, vakıflarını evlatlık statüye getirerek elde ettikleri ayrıcalıkları ömür boyu garantilemelerinden son derece rahatsız olduğu vurgulanır (Şahin, 2007: 7). Ancak, arşiv kayıtlarından Osman Baba'nın zaviyesine ait çeşitli mülkler tespit edilmiştir. Zaviye gelirleri, mülkleri açısından Osman Baba'nın zaviyesi, kayıtlarının görüldüğü her tarihte Otman Baba Zaviyesi'ne nazaran fazladır.

H.921/M.1515 yılında Osman Baba'nın zaviyesinin bağış yoluyla intikal eden dört göz değirmeninin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. İkisini İlyas Voyvoda, diğer ikisini ise Benli Hasan adlı şahıs zaviyeye bağışlamıştır. Değirmenlerin Kırkpınar'da olduğu belirtilmiştir. Zaviyenin meyve bahçelerinden de bazı gelirleri bulunmaktadır. Aydoğmuş Köyü civarında 3 arabalık armut, Beyköy civarında iki arabalık armut, abdalların kendileri tarafından ekilip-dikilen tekke civarındaki üç arabalık armut, Koçanlı Köyü civarında 1 arabalık armut bahçesi ve Sarnıç Pınarı'nda, Yunus Dede Vakfı'ndan gelip 100 akçelik hasılatı olan bahçenin geliri zaviyeye aittir. İskender Bey'in

oğlu Yahya Bey tarafından Konuş Köyü yakınında 6 müddlük hasılatı olan çeltik dengi de zaviyeye gelir sağlamaktadır (BOA TD 50/131). Aynı tarihte Otman Baba Zaviyesi'nin hasılatının 5 müdd buğday, 2 müdd arpa ve zahire olduğu bunların senelik 975 akçe gelir getirdiği görülmektedir. Bu tarihte zaviyeye getirilen kurbanlık koyun sayısı 400 baştır. Zaviyenin sadaka ile geçindiği kaydedilmiştir (BOA TD 50/134).

Osman Baba Zaviyesi'nin H.937/M.1530 tarihindeki mali kayıtlarına göre senelik 3000 akçe geliri olan 3 göz değirmen, senelik 500 akçe geliri olan 5 ayrı bahçe, 6 müddlük geliri olan Konuş Köyü yakınındaki çeltik dengi ile zaviyenin gelir kaynaklarıdır. Ahmed Dede Değirmeni zaviye mülkü olup kullanılmaz vaziyettedir. Aynı tarihte Otman Baba Zaviyesi'nin pek fazla geliri olmayıp, bir bahçe (Behlül Dede adında) ile bir tarla dışında mülkü yoktur. H.921/M.1515 yılında zaviyeye kurban için gelen 400 baş koyun iken, H.937/M.1530 tarihinde sayı 350'ye düşmüştür. Zaviyenin sadakalarla geçimini temin ettiği ibaresi burada da yinelenmiştir (BOA TD 370/341).

H.948/M.1541 tarihinde Osman Baba Zaviyesi'nin mülklerinde artış görülmektedir. Zaviyeye gelir getiren değirmen sayısı 5'e yükselmiştir. Bunlardan İlyas Baba değirmeninin 3 gözü işleyip, öğütülen buğdaydan alınan hisse miktarı 10 müdd olarak gösterilmiştir. Yeniçeri Hüseyin Vakfı'ndan zaviyeye intikal etmiş bir diğer değirmen Kırkpınar Değirmeni olup yıllık 12 müddlük hasılatı bulunmaktadır. Ahmed Dede Değirmeni'nin bir önceki tahrirde olduğu gibi harap olduğu tekrarlanmıştır. Koçi Bey Değirmeni'nin ise Doğmuş civarında olduğu, 2 gözünün işlediği ve 10 müddlük hasılatının olduğu kaydedilmiştir. Mahmud Bey Vakfı'nın Koçaşlı Köyü'ndeki 2 göz değirmeninden 10 müddlük hasılat elde edilmektedir. zaviyenin gelirleri arasında 2 çeltik dengi bulunmaktadır. Denglerden birisi Yahya Bey diğeri Koçi Bey Vakfı'ndan olup 10 müddlük hasılatları bulunmaktadır (BOA TD 385/366-367).

H.948/M.1541 tarihinde Osman Baba Zaviyesi'ne gelir getiren bahçelerin sayısı artmıştır. Bir önceki defter kaydında 5 olan bahçe sayısının bu tarihte 11 olarak arttığı dikkati çekmektedir. Bahçelerden toplam 590 akçe yıllık gelir sağlanmaktadır. Zaviyenin ayrıca hububat tarımı yapılan 100 dönümlük bir tarlası bulunmaktadır. Buradan 30 müdd buğday, 10 müdd arpa, 10 müdd çavdar ve 10 müdd zahire hasılatı elde edilmektedir (BOA TD 385/366-367). Söz konusu tarihli kaynakta Otman Baba Zaviyesi'nin gelirleriyle ilgili sadaka ile geçindikleri, zaviyeye gelen kurbanlık koyun sayısının 200 baş olduğu dışında bilgi bulunmamaktadır (BOA TD 385/370).

H.979/M.1571 tarihinde Osman Baba Zaviyesi'ne gelir sağlayan değirmenlerin sayısı 4 olup 42 müddlük hasılat sağlanmaktadır. İki çeltik denginin hasılatlarında değişiklik olmamıştır. Bahçe sayısı da bir önceki kayda göre aynı kalmıştır. Ancak toplam hasılat 670'e yükselmiştir. 100 dönüm olan tarladan bir önceki kayda göre farklı olarak 10 müddlük yulaf hasılatı eklenmiştir. Yulafın daha çok hayvan yemi olarak kullanılan bir ürün olması nedeniyle ihtiyaca binaen üretiminde artış olabileceği düşünülebilir. Bu tarihte zaviye dervişlerinin Kılıçburnu Kışlağı'nı tasarruf ettiği ve vergisini tımar sahibine ödemekte oldukları belirtilmiştir. İlgili kayıttan zaviye

dervişlerinin hayvancılıkla iştigal ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun için 30 akçe vergi ödemektedirler (BOA TD 521/444-445) Aynı tarihte Otman Baba Zaviyesi'nin mali durumuna bakılırsa mevcut hayvanlarının sayısı dışında bilgi bulunmamaktadır. Zaviyenin 2 karasığır, 9 koyun, 4 inek 1 at (*bargir*) ve belgeden okunamayan 1 hayvanı mevcuttur (BOA TD 521/449).

Osman Baba Zaviyesi'nin günlük mutfak eşyalarının çeşitleri ve sayısına bakılırsa yeme içme faaliyetlerinin zaviyenin kurulduğu dönemden itibaren zaman içerisinde arttığı düşünülebilir (BOA TD 370/341; BOA 385/367; BOA TD 521/446). Zaviyeler, pek çok hizmetinin yanında gelip geçen yolculara (*ayende ve revende*), civarda yaşayan halka yemek hizmeti de sağlayan kurumlardır. Tahrir kayıtlarının çoğunda zaviyelerde kullanılmış kazan, kepçe, bakraç, sini, tepsi, tas gibi eşyalar ilgili kurumlardaki yeme içme geleneğinin göstergesidir. Eşyaların çeşitliliği ve çokluğu kurumda sunulan yeme-içme hizmetinin durumu, ilgili kurumun büyüklüğü yani kapasitesi hakkında da bilgi verir. Tekke-zaviyeler, esasında yeme içme kültürünün ön planda olmadığı, aza kanaat etme anlayışının hâkim olduğu kurumlarken zamanla tersine bir dönüşün olduğu ortadadır. Pek çok tekke-zaviye terekesinde tespiti yapılan mutfak eşyaları bunun delilidir. Zaviyesinin Osman Baba'nın zamanında daha mütevazı olarak faaliyet gösterdiği, ölümünden sonra zaviyede görev yapan abdalların ve misafirlerin sayısı arttıkça onların rızkını sağlayabilmek adına bu anlayışın terkedildiği düşünülebilir.

Her iki zaviyede hizmet veren dervişlerin sayılarında zamanla artışlar ya da azalmalar meydana gelmiştir. Ancak her tahrir sayımında, Osman Baba Zaviyesi'nde görevli olan dervişlerin sayısı Otman Baba Zaviyesi'nden daima fazla olmuştur. H.948/M.1541-H.979/M.1571 yılları arasında Otman Baba'nın dervişleri çoğalmış, ancak genel sayı hiçbir zaman Osman Baba'nın zaviyesindeki kadar olmamıştır. (BOA TD 50/131-134; BOA TD 370/341; BOA TD 385/365-366; BOA TD 521/444-449).

Tablo 1: Her iki zaviyede hizmet veren dervişlerin yıllara göre dağılımı

Derviş Sayısı	H.921/M.1515	H.937/M.1530	H.948/M.1541	H.979/M.1571	AÇIKLAMA
Osman Baba Zaviyesi	20	69	68+9	45+9	1541 ve 1571 tarihinde +9 kişi zaviyeye dâhil olan kıbtiyandır
Otman Baba Zaviyesi	11	5	15	19	

5. XVI. Yüzyıldan Sonra Zaviyelerin Akıbeti

Osman Baba'nın çocuklarının olmaması nedeniyle zaviyesi, evlatlık olarak değil amme vakfı olarak varlığını sürdürmüştür. XVI. yüzyıldan itibaren kaydı tutulmuş bazı belgelerde zaviyedarlığın tevcihi, ya da zaviyedarlıkla alakalı çıkmış bazı sorunlarla ilgili verilmiş hükümler yer almaktadır. Hükümlerden anlaşıldığına göre Osman Baba'nın zaviyesiyle ilgili atama işlemlerinde Osman Baba'nın neslin-

den olabilecek kimsenin bahsi geçmemektedir (BOA A.E, SMST. II. 71/7595; BOA C.EV, 513/25928; BOA A.E, SAMD. III. 42/4127). Bu evraklarda da sözü edilen zaviyenin adı Otman Baba olarak değil Osman Baba kaydedilmiştir. XVI. yüzyıl kayıtlarında Otman ve Osman Baba zaviyelerinin ayrı ayrı kayıtları tutulmuşken (Çalık, 2005:121-122,124-125) bu yüzyıldan sonraki evraklarda sadece Osman Baba'nın zaviyesinin bahsi geçmektedir. Söz konusu yüzyıldan sonraki arşiv kayıtlarında henüz Otman Baba Zaviyesi'ne dair bilgiye rastlanmamıştır. (BOA A.E, SAMD. III. 10/930; BOA C.EV, 129/6418; BOA C.EV, 429/21747). Zaviye muhtemelen bu yüzyıldan sonra faaliyet göstermemiş, adı değişmiş ya da başka bir kuruma dönüştürülmüştür.

Her iki zaviyenin faaliyet süresi ve tarihi seyir içindeki tanınırlıkları kıyaslandığında, Osman Baba'nın zaviyesinin kurumsal bir yapıya dönüşerek uzun yıllar varlığını koruyabildiği görülmektedir. Türbesinin günümüzde hala ziyaretgâh olarak itibar görmesi zaviyenin geçmişte halk arasında itibar gören bir kurum olduğunun göstergesidir. 1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardında gelişen süreçte pek çok tekke-zaviye tasfiye edilmiştir. Bu tarihlerde Osman Baba'nın zaviyesinin kullanımında değişikliğe gidilerek mektebe dönüştürülmüştür. Buradan Bektaşiler çıkartılarak sıbyan mektebi haline getirilmiştir. Zaviyeye bağlı olarak Malkoç Bey'in yaptırdığı camide Bektaşî olmayan Cafer Halife tayin edilmiştir (BOA MAD 9732/76; BOA MAD 9771/42; Maden, 2013:121). Cafer Halife camide imamlık yapacak, aynı zamanda mektepte ilim işlerini ve türbedarlığı yürütecektir. Ücretini vakfın hasılatından alacaktır (BOA MAD 9732/76; Maden, 2013:121). Osman Baba'nın kurduğu düzen kaldırılmadan işleyişi değiştirilmiştir. Devrin yöneticileri tarafından, köklü ve düzenli işleyen bir kurumu kapatmak yerine dönüştürerek istifade etme yoluna gidilmiştir.

Osmanlı arşiv belgelerinde neresi olduğu tam olarak tespit edilemeyen, Hacı Hüseyin Kışlası olarak adı geçen yerin yakınlığında (BOA TD 50/134; BOA TD 383/370) kurulduğu belirtilen Otman Baba Zaviyesi'nin akıbetine dair herhangi bir belge edinilememiştir. Tahrir kayıtlarından sınırlı miktarda buğday arpa tarımıyla iştigal ettikleri, geçimlerinin daha çok sadaka ve hayvancılık üzerine olduğu anlaşılabilir. Çünkü gelir kayıtlarına bakılırsa Osman Baba Zaviyesi'nde olduğu gibi sürekli yerleşmeyi gerektirecek bağ, bahçe ve değirmen gibi faaliyet alanları sınırlıdır. Tarımı sadece hububat üretimi olarak yaptıkları tespit edilmiştir. Ürettikleri buğdayı muhtemelen zaviyenin ihtiyaçlarında, arpa ve samanını ise zaviyeye her tahrirde sayısını azalan, bağışlanan kurbanlıkların ve diğer hayvanlarının beslenmesinde kullandıkları düşünülebilir.

Öte yandan Osman Baba ve zaviyesi hakkında pek çok arşiv kaydı bulunmaktadır. Belgelere göre Osman Baba Zaviyesi, Hasköy Kazası dâhilindeki İlyasça Köyü civarındadır (BOA MD/274/87). Günümüzde Osman Baba'nın türbesi Bulgaristan'da Haskovo (Hasköy) yöresinde Teketo (Tekke) adlı yerleşim yerinde bulunmaktadır (Mikov, 2008:33). Burası da İlyasça (İlyas/Trakiets) Köyü'nün bir mahallesidir (Kayapınar-Kayapınar, 2010:111).

6. Sonuç

Osmanlı Devleti devrinde Balkanlar'ın tasavvuf, din ve kültürel yaşamında iz bırakmış birçok zaviye kurucusu olduğu bilinmektedir. Bölgede faaliyet göstermiş tasavvuf ehlinin her biri diğerini yaşantısı, dünya görüşü, bilgisiyle zenginleştirmiştir. İlgili kültürün en önemli temsilcilerinden birisi de Otman Baba ile karıştırılan Osman Baba'dır.

Bu araştırmayla Otman ve Osman Baba'nın farklı şahsiyetler olduğu görüşünün ötesinde velayetname sahibi olan şeyhin adının Osman Baba olabileceğine dair bir takım kanıtlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Arşiv belgelerinin incelenmesi ve karşılaştırılması sonucunda söz konusu şeyhin Osman Baba olabileceği kanaatine ulaşılmıştır. Velayetnamesinden yola çıkarak bekâr ve çocuksuz olup tahrir kayıtlarında da çocuklarının varlığına rastlanmayan Osman Baba'nın, Küçük Abdal'ın "dervişim" olarak bahsettiği şahıs olabileceği, diğer taraftan Otman Baba olarak bahsi geçen şeyhin ise tahrir kayıtlarından çocuklarının olduğu bilgisine ulaşılması bu kanaati güçlendirmiştir. Otman Baba ve Osman Baba iki farklı şahsiyettir. İki farklı zaviyeleri mevcuttur. Her iki zaviyenin kıyaslamasından elde edilen sonuca göre Osman Baba Zaviyesi'nin daha köklü, varlıklı ve geniş hizmet kapasitesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Osman Baba'nın Çelebi Mehmet, II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet devrinde yaşadığı ve sultanla görüştüğü, yaşadığı dönemde önemli bir kitleyi etrafında toplayabilme kudretine haiz olduğu göz önünde bulundurulursa bu gücü elinde bulunduran bir şeyhin zaviyesinin de kurum olarak oldukça gelişmiş olması kaçınılmazdır. Kullanılan mutfak gereçlerinden yeme içme faaliyetlerinin çok olduğu, ayende ve revendenin zaviyeye sık uğradığı ve buradan yararlandığı; bağ, bahçe, değirmenlerin sayısı ile gelirlerine göre maddi açıdan iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. Otman Baba Zaviyesi'nin ise kısıtlı imkânlarla idame edildiği, sadaka ve hayvancılıkla geçimlerini sürdürdükleri görülmektedir. H.979/M.1571 tarihli kayıttan sonraki dönemde zaviyeden bahseden bir arşiv kaydına henüz rastlanmamıştır. Ancak XVI. yüzyıldan sonraki arşiv vesikalarında Osman Baba Zaviyesi'yle ilgili bilgilerin oldukça fazla olması, günümüze dek ulaşmış bir türbesinin olması ismi konusunda hemfikir olunamayan şeyhin adının Osman Baba olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Sonnotlar

- 1 "dahı ol kan-ı velâyet ve mazhar-ı celâl kudret birle oturduğı yirden çalkup Mümin Derviş'in bir ağaçla üzerine geldi ve Mümin Derviş'i ol ağaçla gözine dürtmek gibi kabul itmez ol sebebden ki akıl- mürşid-i cem bar-gâhdur: mürşid-i bar-gâhdur ve hükmi ve tasarrufatı cemi eşyaya birle ol kan-ı velâyeti görürler pes eyledi ve cevaba gelüp -eyitdi ki senün avretün var gidisün, benüm avretüm nesnem yok gidi degülem didi". A113a.
- 2 Arşiv kayıtlarında özellikle isimler konusunda yazım yanlışları olabilmektedir. Genellikle bir ya da iki harf hatasıyla benzer bir isim şeklinde kaydedilebilmektedir. 1530 tarihli Otman Baba'nın zaviyesiyle ilgili ikili kullanıma benzer bir durum aynı tarihli Rumeli Bölgesi icmal defterinde de görülmektedir. İlgili defterde Yağmur Baba Zaviyesi'nin Timur Baba olarak yazılmıştır (BOA TD 370/40; Kala-Emen, 2016).
- 3 Araba, küçük ve büyük araba olmak üzere ikiye ayrılan bir ölçü birimidir. İki tekerlekli olan küçük, dört tekerlekli olanı ise büyük araba olarak tanımlanmıştır (Öztürk, 2014: 320).

- 4 Müd (*müdd*), çoğunlukla hububat, bakliyat gibi kuru gıdaların ölçümünde kullanılan ölçektir (Kallek, 2006:457), söz konusu ölçü birimi bölgeye göre değişmektedir (Hinz, 1990:56).
- 5 1703 tarihli evrakta, Osman Baba Tekkesinde Durali Dede'nin otuz kırk yıldır tekkenişin olarak fukaraya hizmet vermiş olduğu belirtilmektedir. Rahatsızlığı nedeniyle Eynel Dede'ye vekâleten verilmiş olan tekkenişlik görevinin tekrar Durali Dede'ye iadesi talep edilmektedir (BOA A.E, SMST. II. 71/7595).
- 6 1722 tarihli bir başka kayıтта Osman Baba Zaviyesi'nin eşyalarını ve hayvanlarını satarak usulsüzlük yapmış olan Ebubekir Dede'nin üzerinden vazifesinin alınıp Hüseyin Dede'ye verilmesi örneğinde zaviyedarların merkez tarafından görevlendirildiği anlaşılmaktadır (BOA C.EV, 513/25928); 1723 tarihli kayıttan sonra bir yıl arayla zaviyedarlığın Boşnak Hüseyin olarak zikredilen Hüseyin Dede'den alınıp tekrar Ebubekir Dede'ye iade edilmesine dair kayıt bulunmaktadır. Zaviyedarlığın merkezden görevlendirilmesine verilecek bir diğer örnek de söz konusu kayıttır (BOA AE, SAMD.III, 42/4127).
- 7 Osman Baba Zaviyesi'nin kubbesi ve etrafındaki Cami'nin zaman içerisinde harap olduğu ve tamir edilmesi gerektiğine dair XVIII. yüzyılda tanzim edilmiş evrakta Osman Baba adı zikredilmektedir (BOA AE, SAMD. III, 10/930); 1803 tarihli kayıtta da Osman Baba Zaviyesi'nin mülkü olan yaylaklarda artık tekkenin hayvanlarının otlatılmasına engel olduğu, duruma müdahale edilmesi lazım geldiğine dair evrakta Osman Baba Zaviyesi adı zikredilmektedir (BOA C. EV, 129/6418); XIX. yüzyıla ait olup, Osman Baba Zaviyesi'ne ait koyunlardan yün vergisi alınmasına dair kayıttta da Osman Baba adı kullanılmıştır (BOA C.EV, 429/21747)

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Tahrir Defteri (TD)*. 50.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Tahrir Defteri (TD)*. 385.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Tahrir Defteri (TD)*. 521.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Cevdet Tasnifi Evkağ (C.EV)*. 513/25928.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Cevdet Tasnifi Evkağ (C.EV)*. 429/21747.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Cevdet Tasnifi Evkağ (C.EV)*. 129/6418.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Ali Emiri Tasnifi (A.E, SMST. II)*. 71/7595.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Ali Emiri Tasnifi (A.E, SAMD.I II)*. 42/4127.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Ali Emiri Tasnifi (A.E, SAMD. III)*. 10/930.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Maliyeden Müdevver Defter (MAD)*. 9732.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Maliyeden Müdevver Defter (MAD)*. 9771.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Mühimme Defteri (MD)*. 274/87.
- Küçük Abdal. *Vilayetname-i Otman Baba*. Ankara Milli Kütüphanesi, Nr. 643. Müntensih: Eş-şeyh Ömer İbn-i Derviş Ahmed Min Selâmik Muhammed Eş-şeyh.

2. Tetkik Eserler

- (Haz. 2001). *370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530)*, C.I, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, İstanbul.
- Aka, İsmail. (2012). "Timur", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 173-177.
- Alkan, Mustafa ve Gökhan Yurtoğlu. (2018). "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Otman Baba: Otman Baba Kimdir?". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyu-*

- mu Bildiriler Kitabı*. Ed. Orhan Kurtoğlu-Ayşe Çamkara Erginer. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Balkanlı, Ali Kemal. (1986). *Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler*. Ankara: Elhan Kitabevi.
- Çalık, Sıddık. (2005). *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar 'da Osmanlı Düzeni (15.-16. yüzyıllar)*. Ankara: Bosna Hersek Dostları Vakfı Yayınları.
- Hınz, Walter. (1990). *İslam 'da Ölçü Sistemleri*. Çev. Acar Sevim. İstanbul: Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kala, Ahmet ve Huriye Emen. (2016). “Yağmur Baba Zaviyesi”. Erişim Tarihi: 10.02.2020. <http://www.islampedi.com/?p=2097>.
- Kallek, Cengiz. (2006). “Müd”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 457-459.
- Kayapınar, Ayşe ve Levent Kayapınar. (2010). “Balkanlar'da Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV. ve XVI. Yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi* 55, 98-128.
- Kılıç, Filiz vd. (2007). *Otman Baba Velayetnamesi (Tenkitli Metin)*. Ankara: Grafiker Ofset Yayınevi.
- Koca, Şevki. (2002). *Odman Baba Velâyetnâmesi, Velâyetnâme-i Şahi Gö'çek Abdal*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Maden, Fahri. (2013). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Mikov, Lyubomir. (2008). *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü*. Çev. Orlin Sabev. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- .(1983). *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Öztürk, Yücel. (2014). *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, Haşim. (2007). “Otman Baba”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 6-8.
- Turgal, Hasan Fehmi. (1927). “Otman Baba Velayetnamesi”. *Türk Yurdu* 5, 229-246.
- Yurtoğlu, Gökhan. (2016). “Otman Baba'nın Tarikatına Dair”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi* 80, 137-150.